

SPLITSKA KATEDRALA U RANOME SREDNJEM VIJEKU

TOMISLAV MARASOVIĆ
Marasovića 8
HR-21000 Split
tomislav.marasovic@st.t-com.hr

UDK: 726.6(497.5 Split)
Izvori znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno / Received: 2010-04-08

Raspravlja se o predromaničkoj fazi splitske katedrale, nastale preuređenjem antičkoga hrama (Dioklecijanova mauzoleja). Donose se osnovna povijesna vrela i sažeti prikaz historiografije koja se odnosi na ranosrednjovjekovne intervencije na građevini. Pozornost je usredotočena na liturgijski namještaj u kome se razlučuju tri skupine: pretkarolinška (od druge polovice VII. do druge polovice VIII. stoljeća), karolinška i rana postkarolinška (od druge polovice VIII. do kraja XI. stoljeća te kasna predromanička i rana romanička u XI. stoljeću.

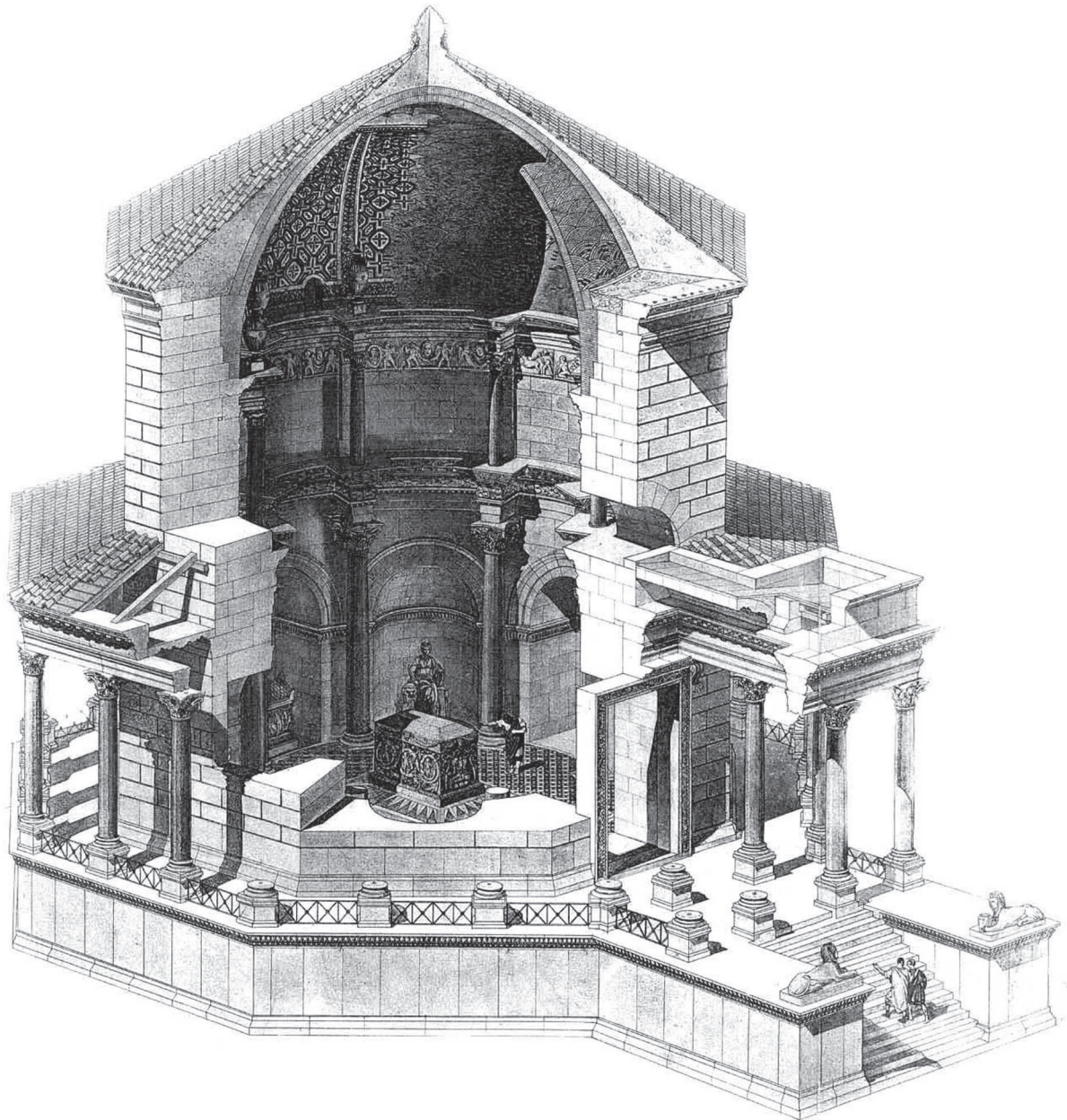
KLJUČNE RIJEČI: *Split, katedrala, rani srednji vijek, liturgijski namještaj*

U dugom, petstoljetnom razdoblju ranoga srednjeg vijeka (između sredine VII. i kraja XI. stoljeća) u Dalmaciji, pa i na širem istočnojadranskom prostoru uključujući i Istru, svoj su razvitak imale i stolne crkve. Neke među njima (novigradska, biogradska, biskupijska, dubrovačka) sagrađene su kao predromaničke građevine unutar razdoblja ranoga srednjeg vijeka. Mnoge druge katedrale od Istre do Boke kotorske podignute su kao antičke građevine, koje su u dugom razvitku imale i svoju predromaničku pregradbu isto kao i romaničku, gotičku i one kasnije, nastale u novom vijeku. Među njima najduži građevni kontinuitet ima splitska katedrala, koja je kao građevina ranija i od starokršćanskog doba, podignuta kao Jupiterov hram cara Dioklecijana i ujedno njegov mauzolej (Sl. 1). Predromaničku pregradbu Dioklecijanova mauzoleja dokazuju prije svega ostatci liturgijskog namještaja, koji su nađeni u velikom broju i koji su uglavnom suvremeni namještaju zadarske katedrale. Zadarske ulomke proučavao je među ostalim i Janko Belošević, pa u njegovu čast iznosim ovdje rezultate proučavanja ranosrednjovjekovne splitske katedrale, a u okviru svoga višegodišnjeg istraživanja predromanike u Dalmaciji.¹

Jupiterov hram Dioklecijanove palače (također i u funkciji careva mauzoleja) bio je posvećen u ranom srednjem vijeku sv. Mariji.² Srednjovjekovna vrela kao naslovnika crkve spominju i sv. Dujma, a ponegdje sv. Dujma, sv. Staša, i sv. Kuzmu i Damjana. Solinski mučenik sv. Dujam kao zaštitnik grada Splita i danas je popularni naslovnik splitske prvostolnice, u kojoj su dva svečeva oltara, premda je središnji oltar uvijek ostao posvećen sv. Mariji (odnosno njezinu Uznesenju) kao najstarijoj naslovnici.

¹ T. MARASOVIĆ, 2008

² TOMA ARHIĐAKON, 2003, 48-49.

Sl. 1. Dioklecijanov mauzolej, izvorni izgled prema E. Hébrardu.

Fig. 1. Diocletian's mausoleum, original appearance according to E. Hébrard.

POVIJESNA VRELA I ISTRAŽIVANJE

Prvi podatak o nekom hramu u Palači donosi oko 950. godine bizantski car-pisac Konstantin Porfirogenet. Među ostacima Dioklecijanova "dvora i Palače" on spominje "crkvu sv. Dujma, gdje je i sam svetac pokopan, a što je bila i grobnica cara Dioklecijana".³ Iz sredine XI. stoljeća (oko 1060. godine) potječe podatak Adama Parižanina, koji je – opisujući život sv. Dujma – naveo za splitsku stolnu crkvu da je "hram nekoć posvećen Jupiteru".⁴

Toma Arhiđakon sredinom XIII. stoljeća opisao je kako je došlo do preobražaja hrama u stolnu crkvu. U poglavlju svoje *Povijesti salonitanske crkve* u kojoj govori o prvome splitskom nadbiskupu Ivanu, Toma piše da se taj biskup *odmah prihvati hvalevrijednog djela, i Jupiterov hram, koji je u samoj carskoj zgradi bio uzvišenijim zidovima podignut, očisti od lažnih idola, postavljajući na njemu vrata i prijevore* ("ianuas in eo serasque constituens").⁵

Autori koji su dosad proučavali ranosrednjovjekovnu fazu splitske katedrale, najviše su se usredotočili na dva problema: južni ulaz i kameni namještaj. Kako je hram (mauzolej) imao svoj jedini istočni ulaz, to je bilo logično zaključiti da se Tomin podatak o postavljanju vrata odnosi na današnja južna vrata. Polazeći od tog podatka, stariji su autori datirali južna vrata u VII. stoljeće, kada se datirao i nastanak grada Splita i preobražaj njegove katedrale.⁶ Nakon što se je u većem dijelu hrvatske historiografije pomaklo za cijelo stoljeće (ponegdje čak i više) datiranje osnutka splitske Crkve, pomaklo se u kraj VIII. ili početak IX. stoljeća i datiranje tog portala.⁷

Od drugog desetljeća XX. stoljeća domaći i strani autori zalažu se za datiranje južnog portala u romaničko doba.⁸ Nakon što je Lj. Karaman postavio tezu da su dovratnici iz XII., a nadvratnik iz XIII. stoljeća,⁹ u kasnijoj se historiografiji umjetnosti sasvim prihvatilo takvo datiranje isto kao i vremensko odvajanje nadvratnika od dovratnika.¹⁰ Izneseno je i mišljenje prema kojem se Arhiđakonov podatak o otvaranju vrata ne odnosi na južni, nego na glavni, istočni portal.¹¹ Tek krajem prošloga stoljeća ispravlja se to mišljenje. U raspravi iz 1992. godine ustvrdio sam da je taj portal u cjelini (dovratnici i nadvratnik) jedinstveni rad izrazitoga predromaničkog oblika s usječenim dovratnicima, ukrašen motivima koji se vezuju uz poznate primjere plitkih reljefa iz merovinškog doba. Predložio sam, stoga, ponovno vraćanje na datiranje južnog ulaza katedrale u VII. ili najkasnije u početak VIII. stoljeća¹² (Sl. 2).

O kamenom namještaju ranosrednjovjekovne katedrale pisali su najviše autori koji su se bavili problemom izvornog položaja ranosrednjovjekovnih reljefa na krsnom bazenu u splitskoj krstionici. Do nalaza ranosrednjovjekovnih ulomaka iz katedrale došlo se najprije pri obnovi zvonika krajem XIX. stoljeća, o čemu je pisao L. Jelić,¹³ a zatim, nakon uklanjanja kapele sv. Dujma na sjevernoj strani mauzoleja 1924. godine, M. Abramić je 1929. godine objelodanio Dyggveovu skicu predromaničkog interijera stolne crkve¹⁴ (Sl. 3).

³ Konstantin PORFIROGENET, *De thematibus et de administrando imperio*, ed.. Bonn, 1840, cap. 29, 137.

⁴ Prema F. BULIĆ, 1927, 65.

⁵ TOMA ARHIĐAKON, 2003, 48-49.

⁶ R. EITELBERGER von EDELBERG, 1884, 258; L. JELIĆ, F. BULIĆ, S. RUTAR, 1894, 94.

⁷ U. MONNERET de VILLARD, 1910, 46-47; F. BULIĆ, J. BERALDI, 1913, 116-131.

⁸ L. JELIĆ, 1912, 107; A. TAMARO, 1918/1919, 343.

⁸ Lj. KARAMAN, 1925, 442-446.

⁹ I. PETRICIOLI, 1960, 66-67; K. PRIJATELJ, N. GATTIN, 1991, 17.

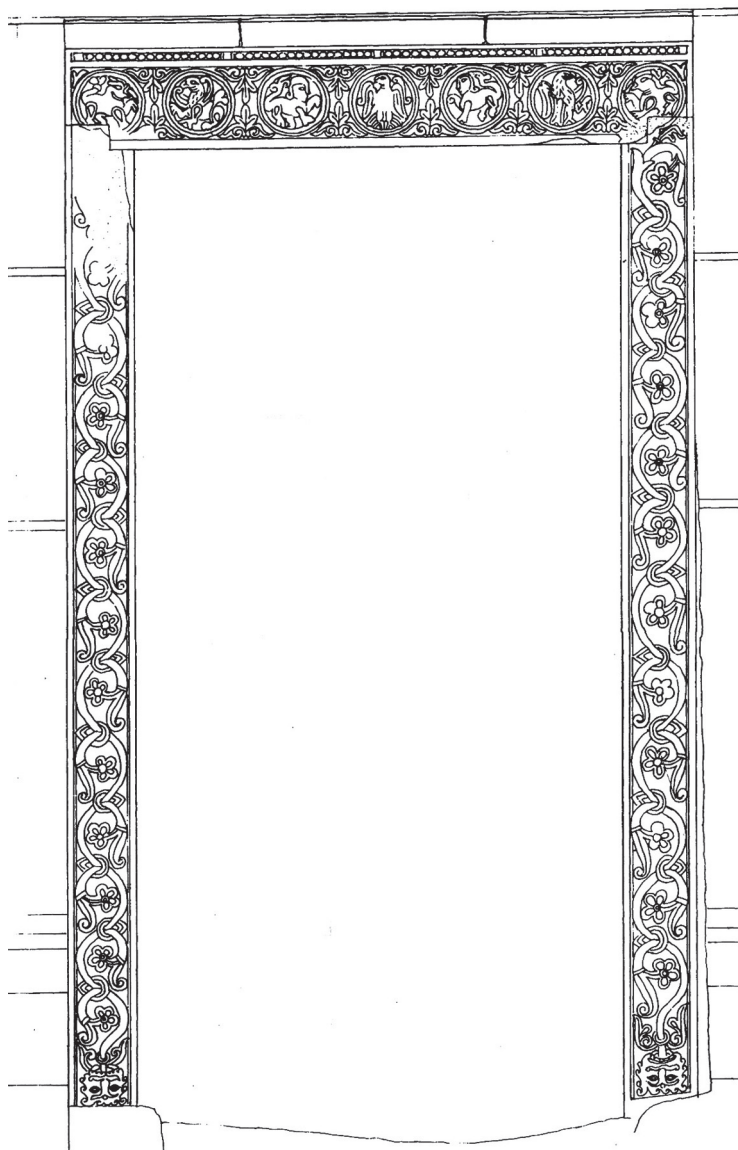
¹⁰ R. BUŽANČIĆ, 2004, 273.

¹¹ T. MARASOVIĆ, 1993.

¹² L. JELIĆ, 1895, 81-82.

¹³ M. ABRAMIĆ, 1927, 11-16.

¹⁴ Ž. RAPANIĆ, 1958; Ž. RAPANIĆ, 1963-1965.

Sl. 2. Južni portal splitske katedrale (foto: M. Marasović).

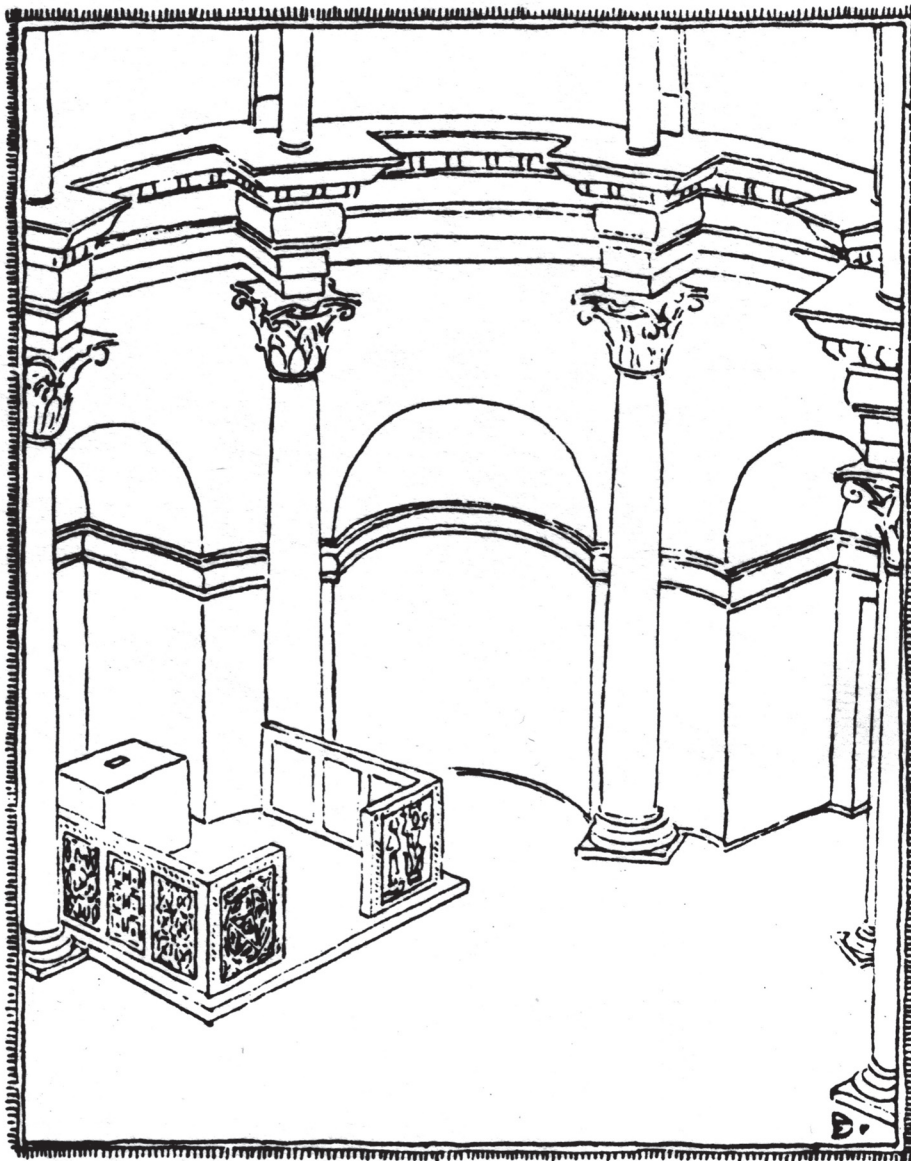
Fig. 2. The southern portal of the Split cathedral (photo: M. Marasović).

Ranosrednjovjekovni ulomci kamenog namještaja splitske katedrale dospjeli su u Arheološki muzej, gdje su ih temeljito proučili Ž. Rapanić,¹⁵ a potom M. P. Fleche Morgues, P. Chevalier i A. Piteša u sustavnoj dokumentaciji svih predromaničkih ulomaka u tom muzeju.¹⁶

Proučavajući devedesetih godina prošloga stoljeća ploče krsnoga bazena u krstionici, opredijelio sam se za mišljenje da one potječu iz katedrale. Tom sam prilikom razlučio više ranosrednjovjekovnih slojeva liturgijskog namještaja splitske stolne crkve, među kojima je onaj

¹⁵ M. P. FLECHE-MORGUES, P. CHEVALIER, A. PITEŠA, 1993, 297-306.

¹⁶ J. BELAMARIĆ, 1997, 34; T. MARASOVIĆ, 1997, 7-56.

Sl. 3. Ranosrednjovjekovna unutrašnjost katedrale prema E. Dyggveu, 1929.
 Fig. 3. The early medieval interior of the cathedral from E. Dyggve, 1929.

iz XI. stoljeća dospio u krstionicu nakon prestanka izvorne uporabe oltarne ograde u katedrali.¹⁷ Prihvatajući rezultate istraživanja u pogledu podrijetla tih ploča iz krstionice, T. Burić se založio za datiranje većine ploča krsnog zdenca u raniju predromaničku fazu oko IX. stoljeća.¹⁸

G. Nikšić se 1997. osvrnuo na pretvorbu Dioklecijanova mauzoleja u katedralu i iznijevši mogućnost da je u tom prostoru postojala starokršćanska crkva posvećena sv. Mariji "vjerojatno i prije Ivana Ravenjanina, prijenosa kostiju solinskih mučenika i osnutka katedrale".¹⁹ Istraživanjem

¹⁷ T. BURIĆ, 1997; T. BURIĆ, 2002.

¹⁸ G. NIKŠIĆ, 1997, 38.

¹⁹ G. NIKŠIĆ, 2002, 139-162; G. NIKŠIĆ, 2003/2004, 291-295.

koje je Konzervatorski odjel poduzeo krajem XX. i početkom XXI. stoljeća otkriveni su dosad nepoznati ulomci ranosrednjovjekovnoga liturgijskog namještaja koje je 2002., te 2004. objavio G. Nikšić.²⁰ Proučivši detaljnije prezbiterij stolne crkve iz XIII. stoljeća, Nikšić se dotaknuo i pitanja ranosrednjovjekovnog namještaja, opredjeljujući se također za podrijetlo iz katedrale onih ploča koje danas čine krsni zdenac u krstionici.²¹ Tom je prilikom iznio pretpostavku prema kojoj bi u romaničkoj preinaci oltarne ograde bili zadržani ranosrednjovjekovni mramorni pluteji i pilastri, a uklonjena trabeacija, koja je zamijenjena drvenom ogradom (kasnije uklopljenom u korska sjedala), dok bi stupići ograde bili upotrijebljeni za romaničku propovjedaonicu. Ploču (prvobitno plutej oltarne ograde) koja danas zatvara sarkofag pred oltarom sv. Dujma, Nikšić je stilski povezao s drugim plutejima današnjega krsnog zdenca u krstionici.

Ulomke ciborija koji su pripadali splitskoj katedrali podrobnije je proučio P. Vežić.²²

Proučavajući djelovanje nadbiskupa Ivana Ravenjanina, R. Bužančić se opredijelio za rano datiranje liturgijskog namještaja, svrstavajući ploču na oltaru sv. Dujma u VII. stoljeće.²³

O ranosrednjovjekovnim sarkofazima u peripteru katedrale najviše je pisao Ž. Rapanić, povezujući ukras sarkofaga priora Petra s onim nadbiskupa Ivana u splitskoj krstionici, uz pretpostavku da je natpis na Petrovu sarkofagu naknadno doklesan.²⁴ M. Matijević-Sokol²⁵ i V. Delonga datirali su taj sarkofag u sam kraj IX. stoljeća.²⁶

Nedavno su se A. Milošević i Ž. Peković u monografiji o Sv. Spasu u Cetini dotaknuli i problema ranosrednjovjekovnog zvonika splitske stolne crkve, iznijevši pretpostavku da se na mjestu prostaze antičkoga hrama nalazio predromanički zvonik (kasnije zamijenjen romaničkim, od kojega su sačuvani ostatci vijenca i kapiteli).²⁷

Ranosrednjovjekovne ploče koje zatvaraju krsni bazen u krstionici, ulomke iz katedrale, danas u Arheološkom muzeja, isto kao i one pronađene na prijelazu stoljeća, koje je objavio Nikšić, podrobnije sam proučavao i ovdje ih objavljujem raščlanjujući četiri vremenski različite skupine liturgijskog namještaja iz pretkarolinškoga, karolinškog i postkarolinškog doba.

RANOSREDNJOVJEKOVNA PREOBRAZBA DIOKLECIJANOVA MAUZOLEJA

Prvobitna namjena zgrade, koja je u ranomu srednjem vijeku preuređena u splitsku katedralu, bila je dvojaka. Car Dioklecijan štovao je u njoj boga Jupitera, čijim se smatrao sinom, a taj prostor istodobno je namijenio svom vječnom počivalištu. Zaključuje se to po motivima znakovitim za posmrtnu građevinu, isto kao i po poprsjima cara i carice, koji se tumače i kao likovni izraz nedočekane Dioklecijanove apoteoze.²⁸

U svom izvornom izgledu mauzolej je pripadao arhitektonskom tipu peripterskog hrama osmerokutna tlocrta s pravokutnom prostazom na zapadnoj strani. Osmerokutna cela iznutra je kružna tlocrta, raščlanjena naizmjenično pravokutnim i polukružnim nišama (Sl. 1) Uz unutrašnje zidove postavljena su i dva vertikalna niza stupova koji nose istaknute vijence. Pod gornjim je vijencem skulpturalni friz na kojem su među ostalim prikazana i poprsja cara Dioklecijana i carice Piske.

²⁰ G. NIKŠIĆ, 2004, 253-265.

²¹ P. VEŽIĆ, 2009, 113-117.

²² R. BUŽANČIĆ, 2004b, sl. na str. 283.

²³ Ž. RAPANIĆ, 1963-1965, 292-295; Ž. RAPANIĆ, 1982, 233-258; Ž. RAPANIĆ, 1987.

²⁴ M. MATIJEVIĆ SOKOL, 1997, 248.

²⁵ V. DELONGA, 2000, 230-231.

²⁶ A. MILOŠEVIĆ, Ž. PEKOVIĆ, 2009, 158-163.

²⁷ D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1992.

²⁸ Nalaz je objavio C. FISKOVIĆ, 1956, 85-93.

U visokoj podnici ispod glavnog prostora nalazi se kripta kružna tlocrta, raščlanjena pravokutnim nišama i presvođena kupolom. Prilazi joj se otvorom na južnoj strani prostaze i uskim hodnikom koji se lomi pod pravim kutom i vodi do kružnog prostora.

Pri ranosrednjovjekovnoj preobrazbi antičkoga hrama u katedralu zadržana je uglavnom u cjelini izvorna arhitektura (osim nadgradnje prostaze, koja je zamijenjena srednjovjekovnim zvonikom).

Glavni su zahvati predromaničke i ranoromaničke preobrazbe:

- otvaranje južnih vrata;
- postava liturgijskog namještaja u različitim fazama ranosrednjovjekovne uporabe;
- korištenje kripte kao kršćanskoga kulturnog prostora;
- gradnja zvonika (pretpostavljena već u ranom srednjem vijeku);
- korištenje vanjskog hodnika kao prostora u kojem su smješteni ranosrednjovjekovni sarkofazi.

LITURGIJSKI NAMJEŠTAJ

Rijetki su ranosrednjovjekovni spomenici koji su do danas ostali u katedrali. Većina ulomaka dospjela je u Arheološki muzej, a najviše su sačuvani pluteji koji danas čine oplatu krsnog bazena u krstionici te se s mnogo razloga drži da su izvorno podrijetlom iz stolne crkve.

Likovna analiza tih dijelova i ulomaka pokazuje da su oni nastali u dugom rasponu ranosrednjovjekovnoga razdoblja i da se mogu svrstati u više faza liturgijskog namještaja.

1. Vremenski su najraniji ulomci pluteja i pilastara oltarne ograde koji se danas nalaze u splitskom Arheološkom muzeju, a jedna ploča zatvara starokršćanski sarkofag na jugoistočnom oltaru sv. Dujma u samoj katedrali. Plutej iz tog muzeja ukrašen je sa šest kvadrata odijeljenih bordurom od užeta, postavljenih u dva reda (po tri u svakom redu) u kojima se alterniraju dva motiva: dijagonalno prekriženih ljiljana i troprutih kružnica s rozetama po sredini. Letvu na vrhu čini niz troprutih, ispresijecanih polukružnica, uokvirenih također bordurom s motivom savijena užeta. (Sl. 4.) Na ploči koja zatvara sarkofag u katedrali četiri su polja odijeljena trakom od

Sl. 4. Plutej iz katedrale (Arheološki muzej u Splitu).
Fig 4. A pluteus from the cathedral (Archaeological Museum in Split).

Sl. 5. Ploča na sarkofagu oltara sv. Dujma u katedrali.

Fig. 5. A panel on the sarcophagus of the altar to St. Domnius in the cathedral.

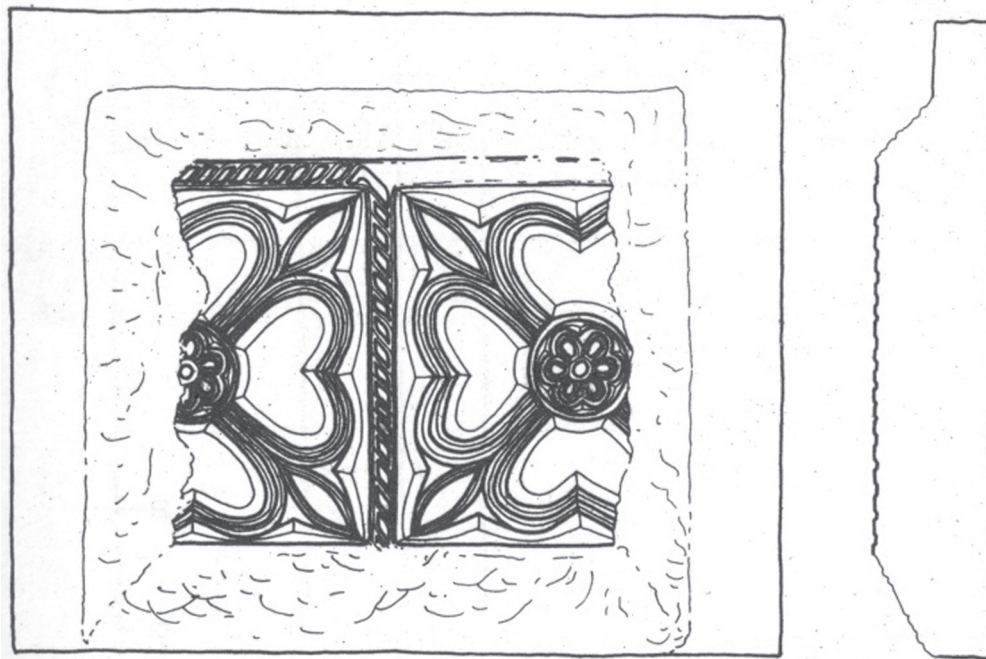

Sl. 6. Sarkofag nadbiskupa Ivana u krstionici (foto: Z. Alajbeg).

Fig. 6. The sarcophagus of Archbishop John in the baptistery (photo: Z. Alajbeg).

stiliziranog užeta, a u svakom su po četiri dijagonalno postavljena prekrižena ljljana s rozetom po sredini²⁹ (Sl. 5). Isti motiv dijagonalno prekriženih ljljana javlja se i na sarkofagu nadbiskupa Ivana u splitskoj krstionici (Sl. 6) i na ulomku još jednog sarkofaga u Arheološkom muzeju, također podrijetlom iz katedrale (Sl. 7).

²⁹ P. VEŽIĆ, M. LONČAR, 2009, 114-116.

Sl. 7. Ulomak sarkofaga u Arheološkom muzeju u Splitu (foto: Z. Podrug).

Fig. 7. A fragment of a sarcophagus in the Archaeological Museum in Split (drawing: Z. Podrug).

Pilastru ukrašenih motivom lozice što izlazi iz kantarosa (od koji su neki sigurno podrijetlom iz stolne crkve, a neki drugi, vrlo slični, nepoznata podrijetla) pokazuju osobine prepleterne ili rane pleterne faze predromaničkog kiparstva, pa bi ih se moglo također vezati uz najstarije dijelove oltarne ograde, jer su obradom detalja (peterolisni cvjetovi povijuše koja izlazi iz kantarosa, "biserni niz") bliski ornamentalnoj zamisli južnih vrata katedrale (Sl. 8, 9). Vertikalni niz bisera ukrašava i ulomak pilastra, kojemu utor sigurno određuje položaj u izvornoj oltarnoj ogradi.

Pretkarolinškom razdoblju vjerojatno pripadaju i dva ulomka mramornih ciborija iz Arheološkog muzeja (jedan od njih nepoznata je podrijetla, a drugi je pronađen među ulomcima sa zvonika katedrale), kojima je luk ukrašen povijenom lozom (Sl. 10). Na prvom ulomku, kojemu mramorna građa i kvalitetna klesarska obrada upućuju na podrijetlo iz jednog značajnog interijera,³⁰ karakteristična su dva ukrasna elementa koja ga povezuju s motivima s južnog portala katedrale: biserni niz koji prati vanjski rub košare, te jednotrupa povijena lozica na bočnoj strani tog istog ulomka, a ranom datiranju ide u prilog i motiv astragala što prati vanjski rub polukružnog luka. Iz Vežićeve grafičke rekonstrukcije arkade tog ciborija proizlazi da je stranica imala širinu od 2,10 m.³¹ Na drugom ulomku polukružna arkada ima isti motiv povijene lozice, a u kutu je višelatična rozeta.

Pleterna ornamentika na svim spomenutim reljefima pokazuje raniji stupanj razvitka, pa bi se navedeni pluteji, pilastru i ciboriji mogli svrstati u najraniju fazu preuređenja mauzoleja u katedralu (između druge polovice VII. i početka VIII. stoljeća).

³⁰ P. VEŽIĆ, M. LONČAR, 2009, 116.

³¹ I. PETRICIOLI, 1960.

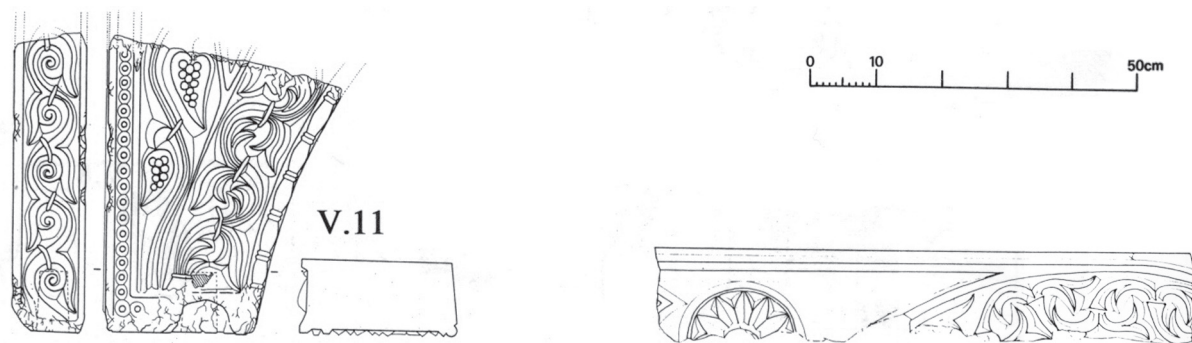

Sl. 8. Ulomak pilastra oltarne ograde.
Fig. 8. A pilaster fragment from an altar screen.

Sl. 9. Ulomak pilastra oltarne ograde.
Fig. 9. A pilaster fragment from an altar screen.

Uz zapadni ulaz u unutrašnjosti katedrale nalazi se kamena škropionica. Zdjela je četverolisna oblika izrazito šiljatih listova, naslonjena na stup s kapitelom, koji obavijaju četiri zašiljena glatka lista. Torus pod kapitelom obrađen je motivom tordiranog užeta. Ukrasna zamisao škropionice sasvim se podudara s nadvratnikom južnoga portala (lavica, grifon, ptica, pijetao, harpija), a sličnost pojačava gornji i donji biserni niz. Zapažene su i razlike kako u ornamentalnim motivima

Sl. 10. Ulomci ciborija (Arheološki muzej u Splitu, crtež: D. Vukšić).

Fig. 10. Fragments of ciboria (Archaeological Museum in Split, drawing: D. Vukšić).

tako i u klesarskoj obradi u kojoj nema svježine predromaničkog načina stilizacije.³² Zato ne bi trebalo isključiti mogućnost da se majstor škropionice nadahnuo motivima nadvratnika kao uzora, ali u nekom drugom razdoblju ranoga ili zreloga srednjeg vijeka.³³

Najstarijoj fazi splitske katedrale G. Nikšić je pripisao i ciborij, od kojeg bi ostala košara u prizemlju stambene kuće i kapitel ispred malog hrama (krstionice),³⁴ ali je vjerojatnije da taj luk pripada stambenoj kući sagrađenoj neposredno istočno od krstionice.³⁵

2. Iz karolinškoga i ranijega postkarolinškog razdoblja od druge polovice VIII. do kraja X. stoljeća sačuvano je mnogo više ulomaka, koji su pripadali liturgijskom namještaju splitske katedrale, odnosno različitih njezinih oltarnih ograda i ciborija.

Uz najraniju karolinšku fazu druge polovice VIII. st. veže se mramorni luk oltarne ograde, nađen u Kaštel Sućurcu, kojemu se u novije doba pripisuje podrijetlo iz splitske katedrale (Sl. 11). Taj bi spomenik po kvalitetnoj izvedbi i upotrijebljenoj građi više pristajao splitskoj prvostolnici nego ruralnom ambijentu, kamo je vjerojatno dospio zajedno s drugom građom iz katedrale kad je to postao posjed splitskog nadbiskupa u XIV. stoljeću.³⁶

Skupini kamenog namještaja karolinškog razdoblja pripadali su pluteji kojima ukras čine troprute kružnice, međusobno isprepletene ili umrežene i isprijecane dijagonalnim trakama ili pak tropruti kvadrati, ispunjeni uzlovima ili rozetama. Ti se ukrasni motivi nalaze na četirima od ukupno dvanaest (odnosno od šest reljefno obrađenih) ploča koje danas zatvaraju krsni bazen križnog tlocrta u splitskoj krstionici. sv. Ivana (Sl. 12, 13). U hrvatskoj arheologiji i historiografiji umjetnosti dugo se raspravlja o podrijetlu tih ploča, jesu li one iz Solina ili iz splitske katedrale. Analize koje sam objavio 1997. godine,³⁷ dopunjene proučavanjem T. Burića, koji je većinu ploča s krsnog bazena pripisao karolinškom razdoblju,³⁸ pokazale su da su one pripadale oltarnoj ogradi, istoj onoj kojoj su pripadali i pojedini ulomci iz splitskog Arheološkog muzeja. Nekoliko

³² T. MARASOVIĆ, 1992, 175-176.

³³ G. NIKŠIĆ, 2004, 254.

³⁴ T. MARASOVIĆ, 2002, 228-229; P. VEŽIĆ, 2009, 117, također osporava atribuciju ciboriju luka pred krstionicom.

³⁵ V. DELONGA, 2000, 133-134.

³⁶ T. MARASOVIĆ, 1997, 38-48.

³⁷ T. BURIĆ, 2002, 304-310.

³⁸ T. BURIĆ, 1997, 62.

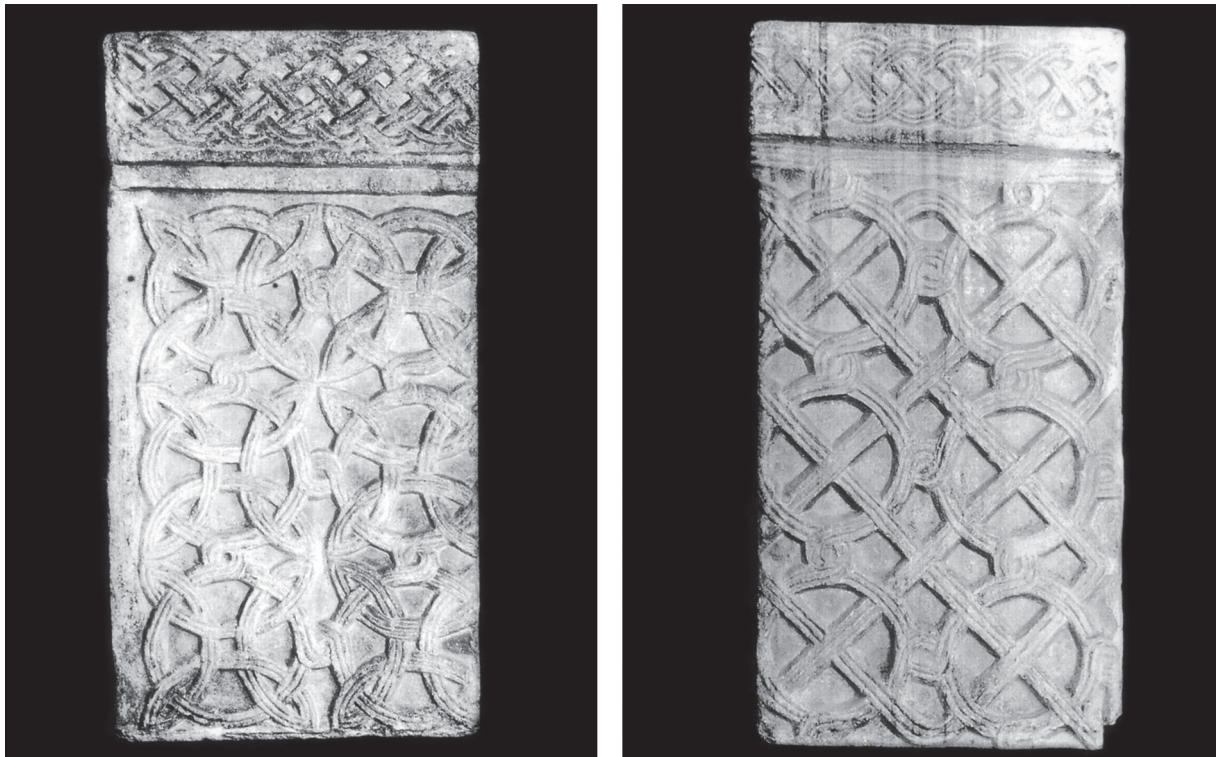
Sl. 11. Luk oltarne ograde iz Kaštel Sućurca (foto: Z. Alajbeg).

Fig. 11. The arch of an altar screen from Kaštel Sućurac (photo: Z. Alajbeg).

Sl. 12. Dva pluteja oltarne ograde, upotrijebljena za krsni zdenac u krstionici.

Fig. 12. Two plutei of an altar screen, used for the baptismal font in the baptistery.

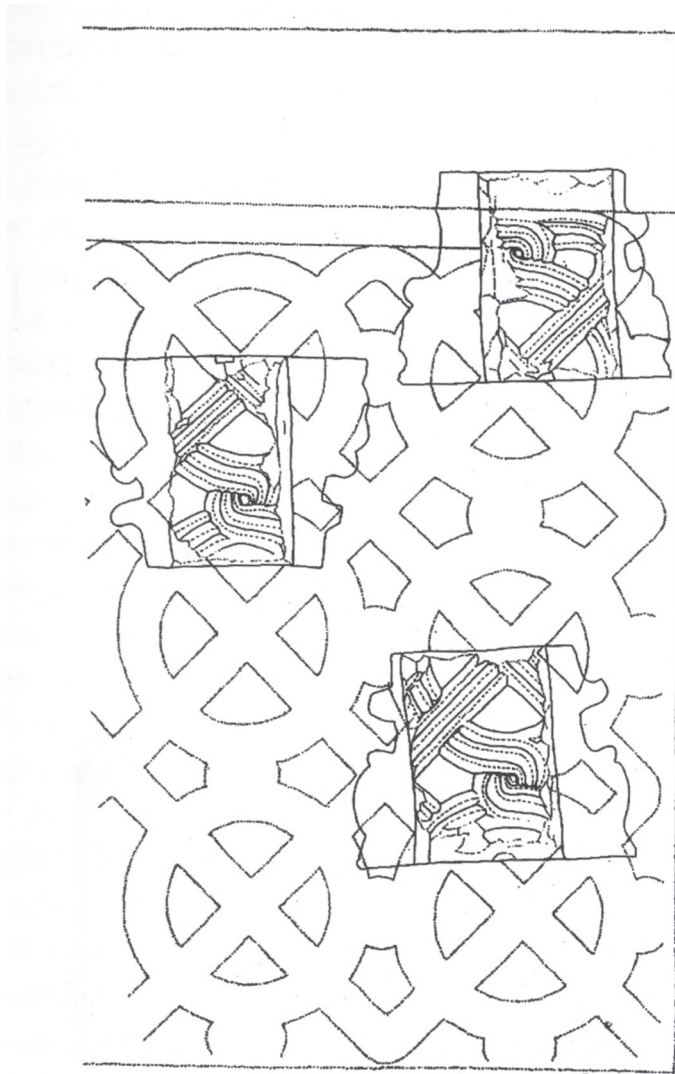
Sl. 13. Dva pluteja oltarne ograde, upotrijebljena za krsni zdenac u krstionici.

Fig. 13. Two plutei of an altar screen, used for the baptismal font in the baptistery.

tih manjih ulomaka uklapaju se u istu ornamentalnu kompoziciju drugih pluteja iste oltarne ograde (Sl. 13), pa nema nikakve sumnje da su i navedene ploče, podrijetlom iz katedrale, naknadno prepravljene za krsni zdenac krstionice, ili, još prije toga, za jednu kasniju oltarnu ogradu same katedrale.

Drugu skupinu čine ulomci koji su pripadali plutejima oltarne ograde, ukrašenima uobičajenim motivom križeva i palmeta uokvirenih arkadama. Jednom od tih pluteja, danas u Arheološkom muzeju, sigurno je podrijetlo iz katedrale, a drugi je nepoznata podrijetla, ali istovjetna ukrasa (Sl. 15). Na oba pluteja glavno ukrasno polje činile su dvije arkade, ispunjene pletenicom i položene na stupovima, također ispunjenima pletenicama, uokvirujući po jedan križ s bočnim palmetama u donjim poljima, odnosno s rozetama u bočnim. Površine između polukruga arkada i gornje letve ispunjali su, da bi se izbjegli prazni prostori, tropruti uzlovi ili drugi vegetabilni likovi iz pleternog repertoara, također uobičajeni u predromaničkim reljefnim kompozicijama. Na gornjem i bočnom rubu pluteja istaknuta je letva ukrašena isprepletenim kružnicama i pletenicama na jednom, odnosno polukružnicama na drugom pluteju. Križ na bočnoj letvi u jednom i drugom slučaju dokazuje da su pluteji pripadali oltarnoj ogradi niskog tipa bez posebnih pilastara koji bi nosili stupove trabeacije.

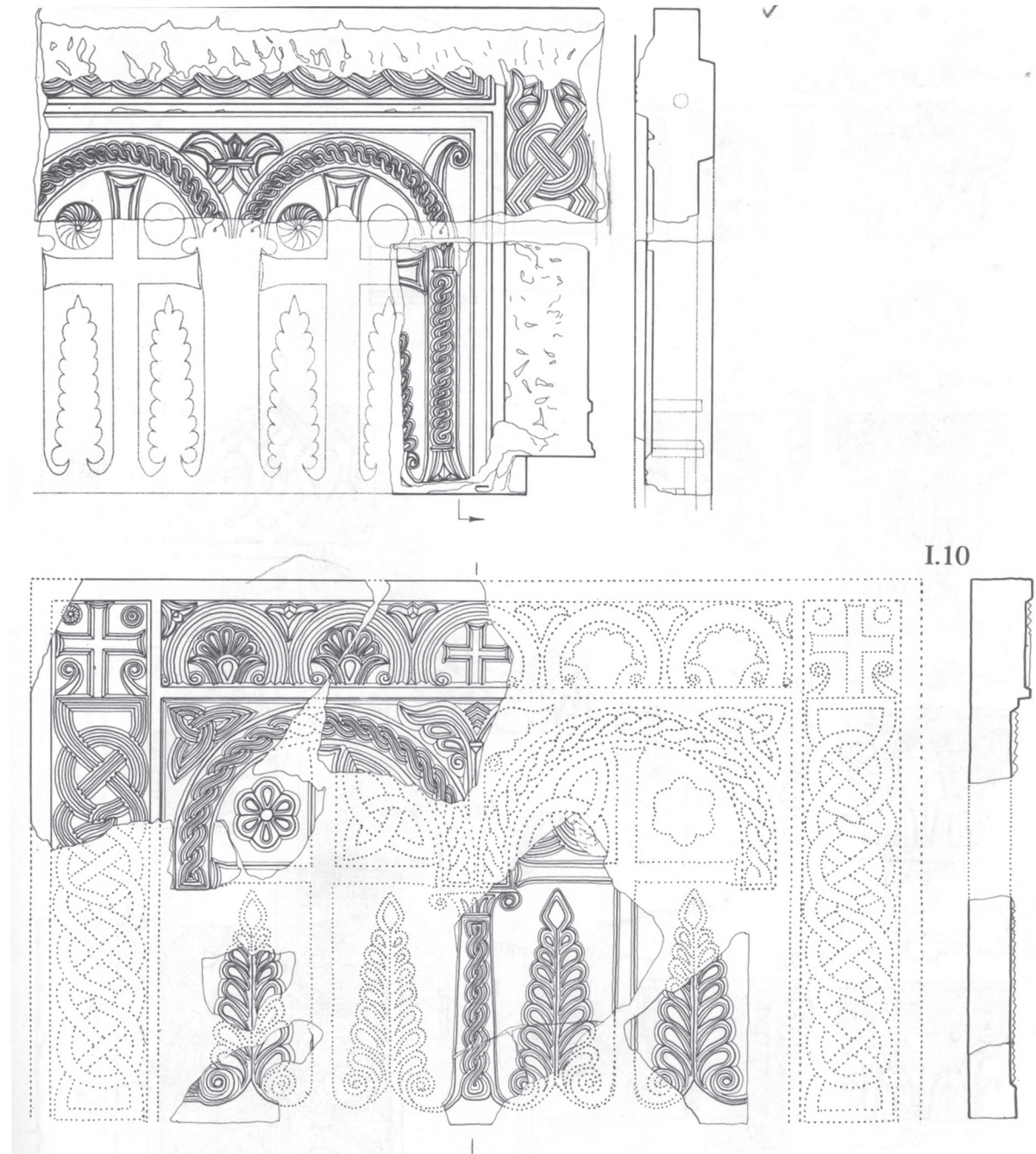
Vrlo sličnu ukrasnu kompoziciju pokazuje i izvrsno sačuvani mramorni plutej u crkvi sv. Lovre u Pazdigradu, koja se prije nagle urbanizacije grada u drugoj polovici XX. stoljeća nalazila

Sl. 14. Tri ulomka pluteja oltarne ograde, danas u Arheološkom muzeju u Splitu (crtež: D. Matetić-Poljak).
 Fig. 14. Three fragments of a pluteus of an altar screen, now in the Archaeological Museum in Split (drawing: D. Matetić-Poljak).

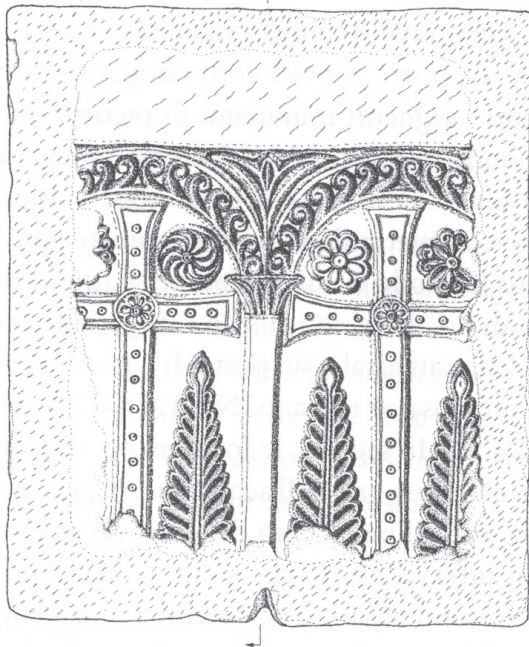
u splitskom polju, a potječe također iz ranoga srednjeg vijeka. Na njemu je desna vertikalna letva u funkciji pilastra ukrašena povijenom lozicom s križem na vrhu. Gornju letvu ispunjavaju troprute ispresijecane arkade, a na glavnom ukrasnom polju dvije spojene arkade uokviruju po jedan križ okružen palmetama i rozetama na identičan način već spomenutih dvaju pluteja. Zato je T. Burić s pravom iznio pretpostavku da je i taj plutej izvorno pripadao splitskoj katedrali.³⁹

³⁹ G. NIKŠIĆ, 2002, 139-162.

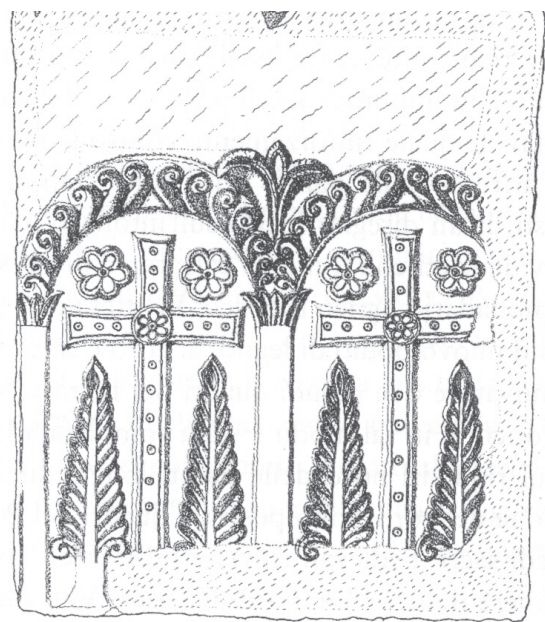
Sl. 15. Dva rekonstruirana pluteja oltarne ograde danas u Arheološkom muzeju u Splitu (crtež: J. Žuvela, D. Vukšić).

Fig. 15. Two reconstructed plutei of an altar screen, now in the Archaeological Museum in Split (drawing: J. Žuvela, D. Vukšić).

Sl. 16. Plutej pronađen u koru katedrale
(G. NIKŠIĆ, 2002).

Fig. 16. The pluteus discovered in the choir of the cathedral (G. NIKŠIĆ, 2002).

Sl. 17. Plutej pronađen u koru katedrale
(G. NIKŠIĆ, 2002).

Fig. 17. The pluteus discovered in the choir of the cathedral (G. NIKŠIĆ, 2002).

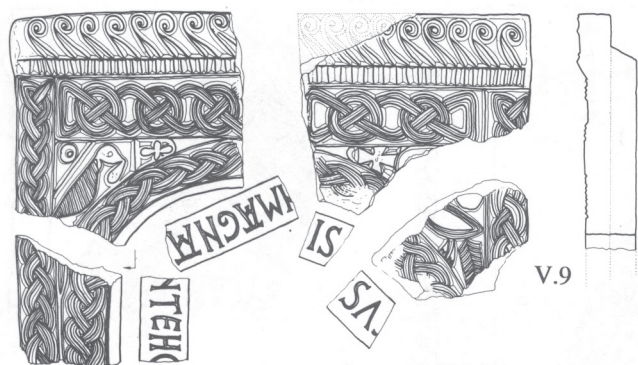
Još dva pluteja sličnih ukrasnih osobina pronađena su krajem XX. stoljeća istraživanjem grobnica u koru katedrale.⁴⁰ Sačuvana im je samo ukrasna kompozicija glavnog polja, dok su rubovi odsječeni, a gornji dio otučen radi prilagodbe nove funkcije u novovjekovnim grobnicama. Za razliku od prije opisanih ulomaka iz Arheološkog muzeja, na plutejima pronađenima u koru katedrale arkade ne ispunjava pletenica nego jednoprute kuke, a prazni prostor među njima trolisni ljiljani (Sl. 16, 17).

Da je i u zreloj karolinškoj fazi razvitka katedrale jedna od oltarnih ograda (ili više njih) pripadala i visokom tipu s trabeacijom, dokazuju i sačuvani ostatci greda i kapitela. Naime, među građom, vjerojatno dopremljenom iz katedrale u Arheološki muzej, nalaze se i ulomci greda oltarne ograde ukrašenih jednoprute kukama u gornjoj zoni, istaknutim (ali otučenim) kimationom u srednjoj i dvoprutom pletenicom u donjoj zoni. Među građom iz zvonika katedrale Jelić je također objavio i ulomke greda oltarne ograde.⁴¹ Možda je oltarnoj ogradi iz te faze pripadao i ulomak kapitela, pronađen 2001. godine u koru katedrale, na kojem se u plošnom reljefu teško razabiru kuke u gornjoj zoni i listovi palme u donjoj.

U splitskom Arheološkom muzeju nalaze se i ulomci dvaju ciborija iz karolinške faze, ukrašeni identičnim motivima. Jednom od njih tri su ulomka nađena pri obnovi zvonika katedrale, a četvrti u crkvi sv. Mateja, mauzoleju splitskih nadbiskupa, neposredno južno od katedrale (Sl.

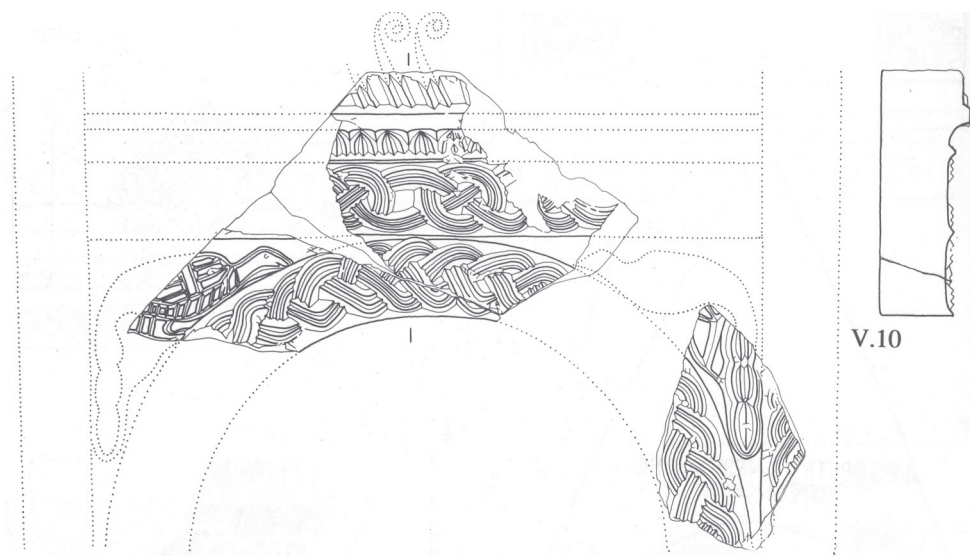
⁴⁰ L. JELIĆ, 1895, 29-93.

⁴¹ Ž. RAPANIĆ, 1958, 122-123.

Sl. 18. Ulomci ciborija iz katedrale (crtež: Z. Podrug).

Fig. 18. Fragments of ciboria from the cathedral (drawing: Z. Podrug).

Sl. 19. Ulomci ciborija iz sv. Trojice, prvobitno vjerojatno podrijetlom iz katedrale (crtež: D. Vukšić).

Fig. 19. Fragments of a ciborium from the church of the Holy Trinity, originally most probably from the cathedral (drawing: D. Vukšić).

18). Za ulomke drugoga ciborija ranije se smatralo da su nepoznata podrijetla,⁴² ali su nedavnim proučavanjem muzejskog kataloga pripisani splitskoj crkvi sv. Trojice.⁴³ (Sl. 19). Košara prvog ciborija, ukupne širine 105 cm, ukrašena je dvoprutim kukama na samom vrhu, ispod kojih je istaknuta nazupčana bordura. U trećoj je zoni niz kružnica, isprepleten troprutim trakama. Središnje polje čini donji polukružni luk, ukrašen dvostruko isprepletenom pletenicom, a kutni prostor između luka i ravnoga horizontalnog polja ispunjavala je po jedna ptica, od kojih je ona desna s karakterističnim paunovim repom. Na rubovima košare s jedne i druge strane ponavlja se isti motiv s polukružnog luka, tj. dvostruko isprepletena pletenica.

⁴² A. DUPLANČIĆ, 2007, 177-184.

⁴³ G. NIKŠIĆ, 2002, sl. na str. 162.

Donja površina luka sadrži nepotpuni natpis:

(..) T(?) (...)SI (...) MAGNA T(?) (...)ANTE HO(...)

Drugi ciborij pokazuje iste ukrasne osobine, ali je nešto većih dimenzija (širina košare 135 cm). Na njegovu su vrhu također bile dvoprute kuke, od kojih su samo trima sačuvani donji dijelovi. U drugoj je zoni istaknuti kimation, a u trećoj isti niz dvoprutih kružnica isprepletenih trakama. Glavno polje košare oblikovao je polukružni luk (nešto većeg promjera od onog prije opisanog), a u kutovima su i ovdje likovi dvaju pauna (fragmentarno sačuvani). Bokove je košara i ovdje ispunjala dvostruko isprepletana pletenica (sačuvana samo na desnoj strani), a isti motiv nalazi se i na površini polukružnog luka.

Ulomak trećeg ciborija ukrašenog istim motivima pronađen je istraživanjem kora katedrale 2002. godine.⁴⁴ Sačuvan je samo gornji lijevi kut košare na kojem je dio horizontalne zone dvostruko isprepletene pletenice, te u donjoj zoni krilo i donji dio ptice u profilu (Sl. 20).

Ulomci prvog i trećeg ciborija neosporno potječu iz katedrale, pa ostaje jedino problem podrijetla drugog ciborija. Ako se prihvati kao izvorno mjesto njegova podrijetla splitska Sv. Trojica, dolazi se do zaključka da je ista majstorska radionica (osrednje kvalitete, sudeći po izvedbi) radila ciborije u katedrali i u crkvi na Poljudu, tadašnjem splitskom polju. Ako se, međutim, pretpostavi da je taj ciborij naknadno dospio u crkvu sv. Trojice nakon njegove izvorne uporabe u katedrali (možda u doba kad je stolna crkva dobila novi namještaj, pa je demontiranim dijelovima ranijih liturgijskih instalacija opremala druge crkve u okolici), otvorit će se mogućnost pretpostavci da su u jednoj karolinškoj fazi splitske katedrale njezina tri oltara u prezbiteriju nadvisivala tri jednako ukrašena ciborija, od kojih je jedan, vjerojatno srednji, bio većih dimenzija od bočnih.

Sl. 20. Ulomak ciborija pronađen u kora katedrale (G. NIKŠIĆ, 2002).
Fig. 20. A ciborium fragment discovered in the choir of the cathedral (G. NIKŠIĆ, 2002).

⁴⁴ T. MARASOVIĆ, 1997, 11-20; I. FISKOVIĆ, 2002.

3. Trećoj skupini postkarolinškog namještaja splitske katedrale pripadaju liturgijski dijelovi i ulomci datirani u različitim razdobljima XI. stoljeća. Među njima su i dvije ploče iz krstionice koje, zajedno s već spomenutim pločama iz karolinškog razdoblja, zatvaraju krsni zdenac, a o kojima se, kako je već rečeno, vodi duga rasprava u historiografiji s obzirom na podrijetlo i ikonografiju.⁴⁵ Na jednoj, istočnoj u današnjoj kompoziciji krsnog bazena, prikazan je vladar na prijestolju u kojem većina autora prepoznaje hrvatskoga kralja Petra Krešimira IV. ili Zvonimira (Sl. 21). Bilo mi je prihvatljivije tumačenje da reljef prikazuje Zvonimira, možda u povodu

Sl. 21. Plutej oltarne ograde s likom vladara, upotrijebljen u krsnom bazenu krstionice (foto: Z. Alajbeg).

Fig 21. An altar screen pluteus with the figure of a ruler, utilized in the baptismal font of the baptistery (photo: Z. Alajbeg).

⁴⁵T. MARASOVIĆ, 1997, 32-38. Nasuprot tomu, I. Fisković u nizu svojih rasprava, uključujući i opsežnu monografiju

iz 2002., obrazlaže svoje tumačenje reljefa kao kralja Petra Krešimira IV (1058.-1074.).

*Sl. 22. Plutej oltarne ograde s pentagramom, upotrijebljen u krsnom bazenu krstionice (foto: Z. Alajbeg).
Fig 22. An altar screen pluteus with a pentagram, utilized in the baptismal font of the baptistery (photo: Z. Alajbeg).*

vladarskih znamenja koja je primio od pape Grgura VII.⁴⁶ Javljala su se i drukčija tumačenja, koja su, oslanjajući se na datiranje najranijih spomenika zadarsko-splitskoga (solinskog) kiparsko-klesarskog kruga, predložila i ranije datiranje, a u liku vladara vidjela bizantskog carabasileosa.⁴⁷ Tumačenje u svakom slučaju ostaje otvorenim. Frontalno prikazani vladar sjedi na prijestolju s kraljevskom krunom na glavi te s križem i kuglom u rukama. Do vladara je također frontalno prikazan stojeći lik koji je izvorno nešto držao u rukama (mač ili svitak?), ali je naknadnim prepravljajanjem lika ostao bez tog atributa. Na dnu reljefa prikazan je treći lik ispružen na podu i opet različito protumačen, među ostalim i kao dio scene počasti vladaru

⁴⁶ Tako N. JAKŠIĆ, 1986, 178-181, lik povezuje s povratkom bizantskog utjecaja u Dalmaciji, pa u liku vladara, kao jednog od mogućih, prepoznaje Mihajla Paflagonca (1034.-1041.). Za T. BURIĆA, 2002, 308, vjerojatniji bizantski

vladar na prijestolju, prikazan na splitskoj ploči, bio bi Roman III. Argir (1028.-1034.).

⁴⁷ I. PETRICIOLI, 1960.

padanjem ničice (*proskineza*). Na vrhu ploče istaknuta je letva koju ispunjava tropruta traka isprepletana u obliku niza "osmica".

U starijoj historiografiji iznesena su različita mišljenja o dataciji ploče s likom vladara, ali je nakon Petriciolijeve uvjerljive stilske analize prihvaćena atribucija tog reljefa osebujnoj zadarsko-splitskoj (solinskoj) klesarskoj radionici iz sredine XI. stoljeća.⁴⁸ Druga ploča iz istoga doba i iste radionice danas zatvara južnu stranu krsnoga zdenca. Na njezinoj gornjoj istaknutoj letvi pleterni je motiv dvostruko isprepletenih uzlova ("perca"), a na glavnoj ukrasnoj površini dominira peterokraka zvijezda ("pentagram") načinjena od troprute trake, uokvirena kružnicom od troprute pletenice (Sl. 22). Između tih osnovnih motiva zoomorfni su i florealni likovi koji ispunjavaju sve prazne prostore. U središtu pentagrama je rozeta. Između krakova pentagrama i kružnice su likovi ptica i još jedna rozeta, kojoj su, radi dosljedne popune praznog prostora, produžena dva lista. Ispod kružnice i iznad nje su liljani i i tropruta zavijena traka.

U krstionici su još krajem XIX. stoljeća kao građa oltarne stube bile upotrijebljene dvije ploče jednoga pluteja, koji je motivom i likovnom obradom najbliži pluteju s pentagramom, pa sam napomenuo da je možda taj plutej izvorno pripadao istoj oltarnoj ogradi.⁴⁹ Istaknutu gornju letvu ispunja tropruta pletenica isprepletana dvostrukim uzlovima, dok je na glavnom ukrasnom polju tropruta kružnica, unutar koje je upisan truputi kvadrat, a unutar njega opet jedna manja kružnica. Prazni prostori i na ovom su pluteju dosljedno popunjeni po jednom pticom između kružnice i gornje letve, odnosno listovima cvijeta pri dnu, dok se unutar kružnice florealni ukras zbog izlizanosti teško razabire, osim na desnoj strani, gdje su listovi bršljana.⁵⁰ Drugi dijelovi liturgijskog namještaja, koji se podrijetlom pripisuju splitskoj katedrali, a potječu iz XI. stoljeća, uglavnom su sačuvani samo u ulomcima. Možda je jednom ciboriju iz XI. stoljeća pripadao i sačuvani kapitel, ukrašen volutama u gornjoj zoni i palminim listovima u donjoj, isti kao i manji ulomci palminih listova.

4. Posljednjoj fazi ranosrednjovjekovne oltarne ograde u splitskoj katedrali pripadala su četiri ulomka trabeacije koji pokazuju da je taj *cancellum* bio visokog tipa (Sl. 23). Ulomci su nađeni uzidani u kripti katedrale, ali se, s obzirom na natpis kojim se spominje Djevica i još jedan svetac (patron), pretpostavlja da je ograda pripadala gornjem prostoru.⁵¹

U gornjoj je zoni trabeacija ispunjena ranoromaničkom profilacijom usporednih horizontalnih crta, usporedivom s trabeacijom crkve sv. Mikule u splitskom Velom Varošu, koja se datira u sam kraj XI. ili početak XII. stoljeća. Donje polje ispunjava natpis (prema Rapaničevoj transkripciji):⁵²

1. ASPICE HOC CLAUSTRUM O.⁵³.. 2....(f)ACTUM MAGNI(FICE)
3. ...AD HONOREM (VI)RGINIS) 4. ...VS ATQ(UE) DEFEN(SOR).

⁴⁸ Ploču je objavio F. BULIĆ, 1888, T. XVI. Ne znajući da joj nedostaje srednji dio, ukrasnu joj je kompoziciju protumačio kao "mandorlu". Nakon što su ploče dospjele u Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, spojene su, pa je rekonstrukcijom središnjeg dijela prikazan pravi motiv pluteja. Usp. T. MARASOVIĆ, 1997, 23-15.

⁴⁹ T. BURIĆ, 2002, 305-306, ne prihvaća vremensko povezivanje ploče s pentagramom s plutejima iz stubišta splitske krstionice, jer oblikovanje pojedinih elemenata

uobičajenoga "pleternog" ukrasa smatra znatno ranijim i izrazito predromaničkim.

⁵⁰ Ž. RAPANIĆ, 1963-1965, 273-274.

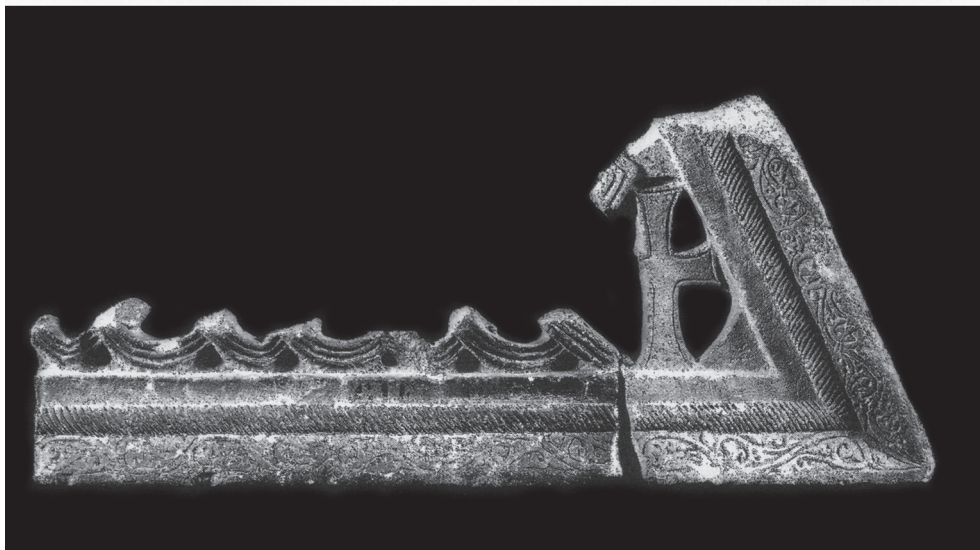
⁵¹ Ibid. V. DELONGA, 1977, 27, smatra da se sadržaj natpisa odnosi na radove preuređenja katedrale i izradu klaustura. G. NIKŠIĆ, 2004, 260, termin "claustrum" protumačio je, naprotiv, kao "oltarnu ogradu".

⁵² V. DELONGA, 1997, 24-25.

Sl. 23. Ulomak grede ranoromaničke oltarne ograde iz katedrale (foto: Z. Alajbeg).

Fig. 23. Fragment of the architrave of the early Romanesque altar screen from the cathedral (photo: Z. Alajbeg).

Sl. 24. Ulomci ranoromaničkog ambona iz katedrale (foto: Z. Alajbeg).

Fig. 24. Fragments of the early Romanesque ambo from the cathedral (photo: Z. Alajbeg).

Približno su iz tog doba i dva ulomka ograde ambona (također u Arheološkom muzeju, ali podrijetlom iz katedrale). Ograda je romboidna oblika, a čine je perforirane kružnice troprutog ruba s križem u donjem desnom kutu (Sl. 24). Kompoziciju uokviruje bordura stiliziranog užeta i vanjski rub plitko urezane povijene lozice. Drugi ulomak dio je vodovodnog arhitrava-friza u gornjoj su zoni florealni i zoomorfni motivi, a u donjoj natpis.⁵⁴

(...v)ENIAM ILLI DA MISERANDO DEVS

Detaljna analiza drugih ulomaka iz Arheološkog muzeja vjerojatno će uputiti i na još neke dijelove liturgijskog namještaja iz kraja ranosrednjovjekovna razdoblja, koji su pripadali liturgijskom namještaju splitske katedrale.

LITERATURA

- ABRAMIĆ, M., 1929. - Mihovil Abramić, Jedan doprinos k pitanju oblika hrvatske krune, *Šišićev zbornik*, Zagreb, 11-16.
- BABIĆ, I., 2007. - Ivo Babić, Zapažanja o zvoniku splitske katedrale, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 100, Split, 145-170.
- BELAMARIĆ, J., 1997. - Joško Belamarić, *Od carske palače do grada*, Split
- BULIĆ F., BERVALDI, J., 1913. - Frane Bulić, Josip Bervaldi, *Kronotaksa solinskih biskupa uz dodatak Kronotaksa splitskih nadbiskupa*, Split
- BULIĆ, F., 1927. - Frane Bulić, *Palača cara Dioklecijana*, Split.
- BURIĆ, T., 1997. - Tonči Burić, Predromaničke oltarne ograde – vijek uporabe i sekundarna namjena, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. s., 24, Split, 57-76.
- BURIĆ, T., 2002. - Tonči Burić, Pluteji oplate splitske krstionice (vrijeme i okolnosti postanja), *Zbornik Tomislava Marasovića*, Split, 301-327.
- BUŽANČIĆ, R., 2004. - Radoslav Bužančić, Toma Arhiđakon i njegove vijesti o Ivanu Ravenjaninu, *Toma Arhiđakon i njegovo doba*, Split, 269-286
- DELONGA, V., 1997. - Vedrana Delonga, *Ranoromanički natpisi grada Splita*, Split. DELONGA, V., 2000a, - Vedrana Delonga, Pismenost karolinškog doba i njeni hrvatski odjeci – latinska epigrafička baština u hrvatskim krajevima, *Hrvati i Karolinzi*, I, Split, 216-249.
- DELONGA, V., 2000b, - Vedrana Delonga, Split, katedrala, *Hrvati i karolinzi*, II, Split, 133-134.
- DUPLANČIĆ, A., 2007. - Arsen Duplančić, Arhivsko-bibliografski podaci o nekim splitskim spomenicima iz Arheološkog muzeja, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 100, Split 171-220.
- EITELBERGER v. EDELBER, R., 1884. - Rudolf Eitelberger von Edelber, *Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens*, Wien.
- FISKOVIĆ, C., 1958. - Cvito Fisković, Novi nalazi u splitskoj katedrali, *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU*, VI/2, Zagreb, 85-93.
- FLECHE-MORGUES, M. P., CHEVALIER, P., PITEŠA, A. 1993. - Marie-Pascale Fleche-Morgues, Pascale Chevalier, Ante Piteša, Catalogue des sculptures du haut Moyen-Age du Musée archéologique de Split, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 85, 297-306.
- FISKOVIĆ, I., 2002. - Igor Fisković, *Reljef kralja Petra Krešimira IV.*, Split.
- JELIĆ, L., 1895. - Luka Jelić, Zvonik spljetske stolne crkve, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, n. s., 1, Zagreb, 29-93.

- KARAMAN, Lj., 1925. - Ljubo Karaman, O datiranju dvaju sredovječnih reljefa na stolnoj crkvi i zvoniku sv. Duje u Splitu, *Bulićev zbornik*, Zagreb-Split, 442-446.
- MARASOVIĆ, T., 1987. - Tomislav Marasović, Najstarije vedute grada Splita, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. s., 16, Split, 187-194.
- MARASOVIĆ, T., 1993. - Tomislav Marasović, O južnom portalu splitske katedrale, *Prijatelj zbornik*, 1, Split, 165-179.
- MARASOVIĆ, T., 1997. - Tomislav Marasović, O krsnom bazenu splitske krstionice, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. s., 24, Split, 7-56.
- MARASOVIĆ, T., 2002. - Tomislav Marasović, La Spalato dell'epoca precarolingia e carolingia, *Hortus Atrium Medievalium*, 8, Zagreb-Motovun, 223-234.
- MARASOVIĆ, T., 2008. - Tomislav Marasović, *Dalmatia praeromanica*, 1. Rasprava, Split-Zagreb.
- MATIJEVIĆ-SOKOL, M. 1997. - Mirjana Matijević-Sokol, Latinski natpisi, *Hrvatska i Europa*, 1, Zagreb, 239-256.
- MILOŠEVIĆ, A., PEKOVIĆ, Ž., 2009. - Ante Milošević, Željko Peković, *Predromanička crkva Svetoga Spasa u Cetini*, Dubrovnik-Split.
- MONNERET de VILLARD, U., 1910. - Ugo Monneret de Villard, *L'architettura romanica in Dalmazia*, Milano.
- NIKŠIĆ, G., 1997. - Goran Nikšić, Svjetlo u katedrali sv. Duje u Splitu, *Kulturna baština*, 28-29, Split, 37-48.
- NIKŠIĆ, G., 2002. - Goran Nikšić, Novi nalazi u koralu katedrale sv. Dujma, *Kulturna baština*, 31, Split, 139-162.
- NIKŠIĆ, G., 2003/2004. - Goran Nikšić, Kor splitske katedrale, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 40, Split, 263-305.
- NIKŠIĆ, G., 2004. - Goran Nikšić, Obnova prezbiterija katedrale sv. Dujma u doba Tome Arhiđakona, *Toma Arhiđakon i njegovo doba*, Split, 253-265.
- PETRICIOLI, I., 1960. - Ivo Petricioli, *Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji*, Zagreb.
- PRIJATELJ, K., GATTIN, N., 1991. - Krno Prijatelj, Nenad Gattin, *Splitska katedrala*, Zagreb-Split.
- RAPANIĆ, Ž., 1958. - Željko Rapanić, Kamena plastika ranog srednjeg vijeka u Arheološkom muzeju u Splitu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 60, Split, 98-124.
- RAPANIĆ, Ž., 1963-1965. - Željko Rapanić, Ranosrednjovjekovni natpisi iz Splita, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 65-67, Split, 271-314.
- RAPANIĆ, Ž., 1982. - Željko Rapanić, Dva splitska ranosrednjovjekovna sarkofaga, *Arheološki radovi i rasprave*, 8-9, Zagreb, 147-159.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D., 1992. - Duje Rendić-Miočević, O uništenom središnjem motivu friza Dioklecijanova mauzoleja, *Prijatelj zbornik*, 1, Split, 99-116.
- TAMARO, A., 1918/1919. - Attilio Tamaro, *La Vénétie Julienne et la Dalmatie*, II, Roma.
- TOMA ARHIĐAKON, 2003. - Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana*, Split.
- VEŽIĆ, P., LONČAR, M., 2009. - Pavuša Vežić, Milenko Lončar, *Hoc tigrimen, ciboriji ranog srednjeg vijeka na tlu Istre i Dalmacije*, Zadar.

THE CATHEDRAL OF SPLIT IN THE EARLY MIDDLE AGES

SUMMARY

The temple of Jupiter at Diocletian's palace in Split, which at the same time was also the mausoleum of the emperor, was transformed in the early medieval period into a cathedral dedicated to the Virgin Mary, otherwise much better known under the name of St. Domnius, the patron saint of the city.

Changes in the function of the structure were reflected in the following:

- The opening of the southern doors, where the original early medieval jambs are preserved;
- The manufacture of early medieval liturgical furnishings as required by Christian practice;
- The utilization of the crypt of the Roman temple for the same liturgical purpose;
- The placement of early medieval sarcophagi in the exterior walkway (ambulatory) of the Roman temple;
- The conjectured first phase of construction of the belltower, erected above the foundations of the prothesis of the Roman temple, replaced in the 13th century.

The author particularly concentrates in his article on the early medieval furnishings of the Split cathedral, distinguishing four basic phases of the liturgical installations:

1. The earliest elements are the fragments of the plutei and pilasters of the altar screen, today in the Archaeological Museum in Split, while one panel closes the early Christian sarcophagus on the southeastern altar to St. Domnius in the cathedral. The motif of diagonally crossed lilies, characteristic for these reliefs, also appears on the sarcophagus of Archbishop Ivan in the Split baptistery and on a fragment of another sarcophagus in the Archaeological Museum, also from the cathedral. Two fragments of marble ciboria in the Archaeological Museum also belong to this period. The interlaced ornamentation on all the above reliefs indicates an early phase of development, and these plutei, pilasters and ciboria can be assigned to the earliest phase of transforming the mausoleum into a cathedral (between the second half of the 7th and the beginning of the 8th century).

2. From the Carolingian and early post-Carolingian period, i.e. from the second half of the 8th to the end of the 10th century, many more fragments have been preserved, which belonged to the liturgical furnishings of the Split cathedral, specifically various altar screens and ciboria. From the earliest Carolingian phase of the second half of the 8th century comes a marble arch of an altar screen, found in Kaštel Sućurac, which has been attributed to the Split cathedral in the more recent period. The group of stone furnishings from the Carolingian period included plutei with a decoration of three-banded circles, interlaced or woven, and interrupted diagonal bands or even three-banded squares, filled with knots or rosettes. These decorative motifs are located on four out of the total of twelve panels (or the six with relief carving) that today compose the sides of the cross-shaped baptismal font of the Split baptistery of St. John. The second group of the same phase is composed of fragments that belonged to the plutei of an altar screen, decorated with the usual motifs of crosses and palmettes framed in arcades. One of these plutei, presently in the Archaeological Museum, is certainly originally from the cathedral, while the other is of unknown provenience, but has identical decoration. The Archaeological Museum in Split also contains fragments of two ciboria from the Carolingian phase decorated with identical motifs. One of them is certainly from the cathedral, and the other from the Church of the Holy Trinity, which was probably taken there after it was removed from its position in the cathedral. A fragment of a third ciborium decorated with the same motifs was discovered in excavations in the choir of the cathedral.

3. The third group of post-Carolingian furnishing of the Split cathedral consists of liturgical parts and fragments dated to various periods of the 11th century. They include two panels from the baptistery (one with the figure of a ruler on a throne, and the other with a pentagram) that enclosed the baptismal font. Other sections of the liturgical furnishing that are attributed in terms of provenience to the Split cathedral and are dated to the 11th century are mostly preserved only in fragments.

4. The last phase of the early medieval altar screen in the Split cathedral consists of four early Romanesque trabeations (beams) that show the cancellum was of a highly elevated type, and fragments of the early Romanesque ambo (pulpit).

The detailed analysis of other fragments from the Archaeological Museum will probably point to other parts of the liturgical furnishings from the end of the early medieval period that belonged to the cathedral of Split.

KEY WORDS: *Split, cathedral, early Middle Ages, liturgical furnishings*

Prijevod / Translation: Barbara Smith-Demo

